

УДК 37(477.41) «18/19»:342(091)

Соловйова Тетяна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри загальної історії, правознавства та методик навчання

Soloveva071@urk.net

<https://orcid.org/0000-0003-1071-6937>

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2018-44-40-49>

Solovyova Tetyana,

Candidate of Historical Sciences, Assistant Professor of Department of General History, Methodology and Teaching Methods

Soloveva071@urk.net

<https://orcid.org/0000-0003-1071-6937>

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University, 30, Sukhomlynsky Str., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, Ukraine, 08401

Ткаченко Олеся,

кандидат історичних наук, доцент кафедри загальної історії, правознавства та методик навчання

Lesya612@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1071-6937>

Державний вищий навчальний заклад «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

Tkachenko Olesia,

Candidate of Historical Sciences, Assistant Professor of the Department of General History, Methodology and Teaching Methods

Lesya612@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1071-6937>

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University, 30, Sukhomlynsky Str., Pereiaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, Ukraine, 08401

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ. (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)

У статті висвітлено становище навчальних закладів, які давали професійну освіту і були основою процесу гартування, виховання, підготовки освічених людей і фахівців. Ще на початку XIX ст. інтелектуальна еліта Російської імперії – декабристи – вважала, що суспільні стани зможуть бути справді рівними у громадянстві лише за умови подолання неграмотності. Становище населення Київської губернії в адміністративній системі Російської імперії визначалося великоросійськими інтересами, що йшло всупереч гідному рівневі культурно-освітньої інфраструктури, позбавляючи тим самим українців належного освітнього обслуговування.

Ключові слова: професійна освіта, інтелектуальна еліта, право, Київська губернія.

NORMATIVE LEGAL PROVISION OF VOCATIONAL EDUCATIONAL IN THE XIX TO THE BEGINNING OF THE XX CENTURY (ON EXAMPLE OF KYIV PROVINCE)

The article highlights the situation of educational institutions which provided professional education and were the basis for the process of quenching, education, training of educated people and specialists. As early as the XIX century the intellectual elite of the Russian Empire, the Decembrists, believed that the social statuses could be truly equal in citizenship only if they overcome illiteracy. The situation of the population of the Kyiv province in the administrative system of the Russian imperial was determined by the Great Russian interests which went

against the proper level of cultural and educational infrastructure, thus depriving Ukraine of proper educational services.

Key words: *professional education, intellectual elite, law, Kyiv province.*

Сьогодні вимагає підвищення професійних навичок не тільки національної інтелігенції, а й усієї нації. Досягти певного успіху на цій ниві можливо лише шляхом глибокого вивчення й усвідомлення досягнень минулих поколінь у галузі освіти, у тому числі й професійної.

Історіографічний дискурс розкриває стан сучасного наукового дослідження питання і констатує, що окремого комплексного його вивчення немає, а висвітлювалося воно в загальному контексті розгляду освіти. Окремими аспектами займалися такі дослідники як М. Казьмирчук, В. Перерва, Л. Медвідь, І. Доброскок, А. Черепанов, Т. Соловйова, В. Грукач, О. Ткаченко [14; 21; 15; 12; 22; 4].

На початку ХІХ ст. в Російській імперії відбувалися процеси державного реформування і серед них важливе місце належало створенню міністерств. У 1802 р. виникло Міністерство освіти, у межах якого було запроваджено «комісію об училищах», яку в 1803 р. перетворено на Головне управління училищ при міністрі П. Завадовському для розробки освітнього законодавства.

Саме в 1802-1804 рр. визначилися основні риси загальноімперської освітньої політики, найсуттєвішою ознакою якої став поділ держави на навчальні округи на чолі з попечителями (кураторами). Було засновано 6 таких округів. Попечителем Віленського округу став А. Чарторийський, який був фактично повновладним господарем освітньої сфери регіону. У системі Віленського університету, у якій від 1803 р. перебувала Київська губернія, реформування відбувалося за власними регіональними схемами, на основі ресурсів Віленського навчального округу. Головними реформаторами регіональної освіти були попечитель Віленського округу князь Адам Чарторийський і візитатор училищ Київської, Волинської і Подільської губерній Тадеуш Чацький. Їх авторству належать три документи: «Устав или Общее постановление императорского Виленского университета и училищ его округа» (18 травня 1803 р.), «Предназначение устройства училищ в округе императорского Виленского университета» (20 серпня 1804 р.), «Устав для приходских училищ губерний Волынской, Киевской и Подольской» (31 серпня 1807 р.) [24, № 20765; 23, № 21428].

За реформою 1803-1804 рр. система управління освітою суттєво змінилася, і новозапроваджені форми керівництва відрізнялися від форм керівництва за статутом 1786 р. Парафіяльні школи підпорядковувалися наглядачу повітового училища, повітові училища – директору гімназії, гімназії – ректору університету, університет – міністру народної освіти, який був підпорядкований самому царю.

У 1804 р. з прийняттям «Статуту університету» і «Статуту навчальних закладів, підвладних університетам» були чітко визначені ланки системи освіти. У Київській губернії відкриті парафіяльні й повітові школи, гімназії, університет [3, № 21501].

У 1828 р. прийнято новий статут про початкові та середні школи, яким закріплювалося існування чотирирівневої системи освіти і проголошувався принцип «кожному стану свій рівень освіти»; парафіяльні школи – для нижчих станів, повітові училища – для дітей ремісників, купців та інших «міських обивателів», гімназії – для дітей дворян і чиновників.

У системі освіти Віленського округу були певні особливості. Наприклад, парафіяльні школи створювали для ремісників, селян, небагатих дворян. Поділялися вони на чоловічі та жіночі. Ці навчальні заклади були двох розрядів: малі – із дворічним курсом – і великі – із чотирирічним. У останніх, крім закону Божого, письма, читання, моралі й арифметики, викладали природознавство, практичне землеробство та садівництво, місцевий землепис, практичну механіку. У жіночих школах перевагу надавали шиттю, домашньому господарству (городництву, птахівництву, кулінарії). Відомо, що парафіяльні

школи відкривали в містах і селах при кожній церковній парафії. У містах, де проживали казенні селяни, навчальні заклади передавалися священикам, а в поміщицьких маєтках – поміщикам. Про це свідчать низка архівних справ, зокрема, справа про відкриття повітового і приходського училищ в м. Павлолі Скви́рського повіту [9, арк.1-5]; відомість про відкриття в 1847 р. в селі Черняхіві церковного приходського училища [2, арк. 1-10]. Директор 2-ї Київської гімназії та училищ Київської губернії 24 листопада 1843 р. повідомляв про кількість приходських училищ у Київській губернії [17, арк. 1-6]. У щорічних звітах управління Київського навчального округу йшлося про кількість учнів та вчителів у приходських училищах губернії. Зокрема, у звіті за 1838 р. повідомлялося про кількість учнів та вчителів у Києво-Подільському, Києво-Печерському, Радомисльському, Махновському, Канівському, Златопільському, Сквирському, Таращанському, Звенигородському, Черкаському, Чигиринському, Васильківському приходських училищах [19, арк. 1-14]. Сільські приходські училища були підвідомчі Палаті державного майна. Про що свідчать повідомлення директора 2-ї Київської гімназії за 1850 р. [18, арк. 1-6].

До системи освіти належали повітові училища із дворічним навчанням, які передбачалося створити замість малих народних училищ, – по одному в кожному губерньському та повітовому місті. Їх учні мали оволодіти 15 навчальними предметами і це створювало для них велике навантаження. Усі предмети викладали два вчителі, тобто кожен із них читав 7-8 предметів; їхнє тижневе навантаження становило 28 годин. Утримувалися повітові училища частково за рахунок державного бюджету, а в основному – за рахунок місцевих податків, тобто за кошти, одержані від оподаткування населення. У 1806 р. на Подолі було відкрито перше повітове училище, у 1836 р. – друге на Печерську, третє – через чверть століття [13, с.156]. Основний контингент учнів у них становили діти дворян і буржуазії, що зароджувалася. Повітові училища готували учнів до вступу в гімназії. Хоча розвиток освіти був безпосередньо пов'язаний з матеріальним забезпеченням, повітові училища не мали нормальних умов для проведення освітнього процесу, а їх фінансування було недостатнім з боку уряду. Шкільні меблі в багатьох навчальних закладах були непридатними для навчального процесу. Та й самі будинки, де розмішувалися училища, були аварійними. У міських училищах заняття розпочиналися 10-15 серпня й закінчувалися 1 червня наступного року [21, с.274].

На окрему увагу заслуговує тема жіночої духовної освіти. За тогочасним розподілом існуючих у Російській імперії навчальних закладів на категорії, жіночі навчальні заклади займали останню, чотирнадцяту, ієрархічну позицію після художніх та музичних закладів. Кожна категорія навчальних закладів по можливості розподілялася на вищі, середні й нижчі. Жіночі навчальні заклади становили окрему групу, оскільки спільне навчання для обох статей дозволялося лише в народних училищах (дівчаткам до 12 років) та деяких спеціальних навчальних закладах. Ази грамоти дівчатка могли отримувати в початкових школах, переважно разом із хлопчиками. У початкових школах дівчатка в середньому становили від четверті до половини учнів. Історія появи системи професійних навчальних закладів для жінок духовного стану починається із 30-х рр. XIX ст. 24 вересня - 27 грудня 1833 р. монахинями у м. Бердичів відкрито жіночий пансіон. У ньому випускниці одержували як духовні, так і світські знання [8, арк.1-10]. Випускниці жіночих духовних училищ, нерідко будучи дружинами священиків, організовували парафіяльні навчальні заклади. Заслуговує на увагу навчальний план гімназії. Він був досить широким, з орієнтацією на здобуття енциклопедичних знань. Курс навчання був 4-класним. Згідно із статутом у гімназії мали продовжувати курс навчання повітових училищ.

Штат гімназії нараховував 8 учителів. Їхнє тижневе навантаження становило 16-20 годин. Кожен учитель вів цикл предметів: один викладав математику й фізику, другий – історію, географію, статистику; третій – філософію, політекономію, красні мистецтва; четвертий – природничу історію, основи технології і торгівлі; п'ятий – латинську мову; шостий – німецьку; сьомий – французьку; восьмий – малювання. Залежно від прибутків

гімназії, вона могла ще утримувати вчителів танців, музики та гімнастики. Навчання велося російською мовою, українську мову як предмет у гімназії не вивчали [20, арк. 1-45].

У переліку предметів, які вивчали гімназисти, були політекономія і статистика. Це дає підстави стверджувати, що вже в рамках середньої освіти учні ознайомлювалися з основами економічних знань, щоправда, лише до 1828 р. Цього року було прийнято новий статут, згідно з яким строк навчання в гімназіях збільшили до 7 років, а із програми вилучили такі предмети як політекономія, природознавство та філософія. Замість них запроваджували викладання грецької мови та історії православної церкви. Це засвідчує справа про призначення вчителя Закону Божого для Першої Київської гімназії від квітня - червня 1837 р. [5, арк. 1-16].

Після 1828 р. в гімназіях знову насаджується класицизм. Для вступу до гімназії вимагалось вміння читати, писати і знання перших правил арифметики. Три нижчі класи мали в усіх гімназіях однакові навчальні предмети, до переліку яких входили: Закон Божий, російська словесність і логіка, латинська та німецька мови, математика, географія, статистика, чистописання, креслення й малювання. Із третього класу починалося вивчення історії. У гімназіях із грецькою мовою історія запроваджувалася з четвертого класу. Із шостого класу в обох типах гімназій читалась фізика. Різниця полягала в тому, що в гімназіях без викладання грецької мови, більше часу відводилося на навчання нових мов (німецької і французької) – 45 годин на тиждень у 4 – 7 класах. У гімназіях із грецькою мовою в 7 класі математика вже не вивчалася [1, арк. 1-27].

У 1812 р. у м. Києві Головне народне училище було перетворено у Вищу гімназію, яка розміщувалася у Кловському палаці на Печерську. Вона прирівнювалася до вищого навчального закладу того часу, але після введення статуту 1828 р. була перетворена на звичайну гімназію. Тут викладали славетні педагоги М. Берлинський, який до 1834 р. був її директором, М. Костомаров, друзі Т. Шевченка – І. Сошенко, М. Чалий. Серед її вихованців були художник М. Ге, історик М. Закревський, економіст Н. Бунге, поет М. Гербель, скульптор П. Забелло та ін. Однак професійний рівень більшості вчителів був невисоким, а самі вони формально ставилися до своїх обов'язків [13, с.157].

Перезавантаженість програми, відсутність підручників, низька кваліфікація вчителів негативно впливали на успішність учнів. Про це свідчать повідомлення директора Першої київської гімназії, який характеризує її випускників, їх поведінку [23, арк. 1-13].

Кількість учнів у Першій Київській гімназії була невеликою: від 48 в 1812 р. до 98 в 1818 р., а у 50-і рр. їх кількість трохи перевищувала 200 осіб. Основний контингент складали діти дворян і вищих чиновників. Для утримання одного учня в так званих «учнівських квартирах» гімназій батьки платили в 40-х рр. XIX ст. від 70 до 300 руб. сріблом за рік [13, с.156]. У січні 1836 р. на базі Подольського пансіону була відкрита Друга гімназія [39, арк. 1-8]. На директора цієї гімназії покладалося керівництво повітовими училищами і приходськими школами губернії, тому вона ще називалася губернською. Але і Друга гімназія не могла задовольнити потреби населення міста в отриманні середньої освіти. У 1840 р. в ній навчалось 350 учнів, а 1850 р. – 518 [13, с.156]. У гімназії викладали економіст І. Вернадський (батько першого президента Української академії наук академіка В. Вернадського), письменник М. Чалий, художник І. Сошенко. Навчалися майбутні знаменитості: композитор Р. Глієр, академік О. Шмідт, поет С. Надсон, диригент О. Виноградський та ін. Будівлю Другої гімназії періодично ремонтували. До 1850 р. було завершено будівництво гімназії, побудованої за кошти поміщицьких селян Київської, Подольської і Волинської губерній у розмірі 3-копійкового збору.

Отже, здійснювався розподіл гімназій за гуманітарним і математичним спрямуванням, що надалі забезпечило їх диференціацію як класичних і реальних.

У зв'язку з посиленням станового принципу в цей час при київських гімназіях розвивається мережа дороговартісних закритих навчальних закладів – пансіонів. При

Першій гімназії було відкрито три, при Другій – два пансіони. Пансіони були як чоловічі, так і жіночі. Їх відкривали як світські особи, зокрема поміщики, так і духовні. Наприклад, у 1832 р. поміщиці Фрімент дозволили відкрити в м. Києві пансіон [6, арк. 1-30]. За навчання у пансіонах брали чималу плату. Так, за утримання вихованця Першого благородного пансіону А. Радзівського сплачували 114 руб. [11, арк. 1-21]. Після закінчення пансіонів вихованці могли поступати на цивільну або військову службу і бажано у ту губернію, де і закінчували пансіон [25, арк. 1-13].

Професійна освіта в першій половині XIX ст. розвивалася досить повільно. Так, у Київській губернії більшого поширення набули технічні, ремісничі, комерційні спеціальні навчальні заклади. Селяни-кустари здобували ремісничу освіту на виробництві. Реміснича освіта давала можливість реалізовувати соціально-захисну функцію щодо дітей та молоді із соціально-незахищених прошарків населення, відновлюючи кваліфіковану робочу силу та постачаючи на заводи й фабрики робітників різних професій. Ремісничі навчальні заклади поділялися на три групи: вищі (вищі технічні навчальні заклади), середні (промислові й вищі технічні училища), нижчі (нижчі технічні училища, ремісничі училища, сільські ремісничі навчальні майстерні). У становленні й розвитку ремісничої освіти важливу роль відігравала не лише держава, а й місцеві громади та приватна ініціатива. Наявна система професійної підготовки робітників не мала ознак системності в Російській імперії. Усі знання на селі передавалися від старшого покоління молодшому, а спеціальної літератури не існувало. Зміст освіти у професійних та ремісничих закладах визначався, виходячи з умов та потреб місцевих галузей промисловості й сільського господарства. Найбільш поширеними видами ремісничих спеціальностей були ковальство, кравецтво, швацтво, слюсарна справа.

Із професійних навчальних закладів міста Києва при Першій гімназії з 1834 р. існувало училище землемірів, де навчали декілька десятків дітей збіднілих дворян і чиновників. У 1840 р. указом генерал-губернатора училище землемірів було розформоване [16, арк. 1-25].

У 1833 р. в м. Києві було відкрито Кадетський корпус для навчання військової справи [10, арк. 1-95], а в 1847 р. генерал-губернатор звітував Миколі I про побудову приміщення для кадетського корпусу.

У другій половині XIX ст. з'являються перші економічні навчальні заклади. Їхню діяльність спочатку регламентував Статут реальних училищ 1872 р., до якого у 1888 р. було внесено цілу низку змін і доповнень. Зокрема, реальні училища мали 6 класів. До того ж 5 і 6 класи, відповідно до місцевих потреб, могли складатися з двох відділень: основного та комерційного, або ж одного з них. Залежно від матеріального стану училища, при ньому могли бути й підготовчі, і додаткові класи. У одних готували до вступу у вузи, а в інших – до училищ. Комерційні відділення мали Київські реальні училища. Стан викладання комерційних наук був на низькому рівні. На ці відділення потрапляли слабкіші учні. У 1894 р. вийшов закон, за яким щойно відкриті комерційні училища мали перебувати в підпорядкуванні Міністерства фінансів. Відповідно до цього закону Міністерству фінансів було надано право вирішувати питання про основи устрою комерційних училищ. У 1896 р. уряд розробив «Положення про комерційні навчальні заклади».

Підпорядкування комерційних училищ Міністерству фінансів мало позитивні наслідки для їх розвитку. Значно зросла їх кількість, заснували нові типи: торгові школи і торгові класи. Усі навчальні заклади, за винятком одноразових невеликих субсидій з казни на побудову будинків, утримувалися на кошти купецьких товариств, міських управ і пожертви приватних осіб. Плата за навчання коливалася від 80 руб. на рік з учнів молодших класів, до 150 руб. у старших класах [13, с.156]. Слід зазначити, що швидкому зростанню економічних навчальних закладів середньої та початкової ланки сприяли деякі права, які надавались попечительним радам щодо організації навчально-виховного процесу, відсутність дріб'язкової регламентації і надання педагогічним комітетам певних

свобод щодо організації навчальної частини, що давало можливість краще пристосуватися до місцевих умов та вимог часу.

У другій половині XIX ст. швидкими темпами розвивалась гірнична, гірничозаводська, цукрова промисловість. Центр розвитку важкої промисловості перемістився в Україну. Кваліфікованих працівників потребувала торгівля, промисловість, сільське господарство. Для вирішення цих проблем необхідно було розробити систему професійної освіти. Перші кроки у цьому напрямі зроблено у 1881 р., коли більшість спеціальних навчальних закладів було переведено у відомство Міністерства народної освіти.

У 1886 р. вийшов проект Загального нормативного плану промислової освіти в Росії, за яким основними вимогами до системи професійної освіти були посилення спеціалізації, заміна ремісництва професійними школами, адекватність системи вимогам промисловості, взаємозв'язок загальної і професійної освіти.

Цей проект було покладено в основу «Основних положень про промислові училища», які були видані у 1888 р. і діяли до 1917 р. Відповідно до основних положень у професійно-технічній освіті було три типи промислових училищ: середні технічні готували техніків – помічників інженерів на загальноосвітній базі 5 класів реальних училищ; нижні технічні готували майстрів протягом 3 років на базі міських чотирикласних і повітових училищ; ремісничі – фабричних і заводських робітників з обробки металу і дерева на базі початкової міні-майстерні або церковнопарафіяльної школи. Училищ цих трьох типів не вистачало, тому у 1883 р. були створені школи ремісничих учнів, у 1895 р. – нижчі ремісничі школи, у 1897 р. – сільські ремісничі навчальні майстерні з трирічним терміном навчання [13, с.157].

У 1893 р. вийшов закон «Про школи ремісничих учнів», за яким учні навчалися 6 років: 3 роки в школі і 3 роки в майстерні у приватного майстра. Тільки через 15 років цим школам було надано право видавати атестати на звання підмайстра, а після трирічного виробничого стажу – атестат на звання майстра.

На початку XX ст. були видані закони і положення, які сприяли розвитку професійно-технічної освіти. Так, у 1902 р. видано «Закон про ремісничі і технічні навчальні майстерні та курси». Протягом 1903-1907 рр. були законодавчо оформлені ремісничі і професійні відділи при загальноосвітніх школах. Урядом також прийняті положення щодо розвитку окремих видів професійної школи, зокрема «Про мореплавні навчальні заклади» (1902 р.), «Про художньо-промислову освіту» (1902 р.). Крім того, заснована ще одна нова форма навчання промислових робітників: вечірні, недільні, святкові класи і курси. Вони давали робітникам основи спеціальних знань з креслення, малювання, механіки, елементарної хімії, математики. Так у 1903 р. у Київському навчальному окрузі було 12 промислових училищ. Кошти на їхнє утримання надходили від селянських товариств, від свічкового збору, продажу виробів, міських товариств, земств, казни і приватних осіб. Приватні особи не тільки давали кошти на розвиток професійно-технічної освіти, а й відкривали свої навчальні заклади [13, с.158-159].

Таким чином, протягом XIX - на початку XX ст. в Україні загалом і Київській губернії зокрема, удосконалювалася вже існуюча система професійної освіти: відкривалися вищі навчальні заклади, сформувалася мережа професійно-технічних і економічних установ, засновано перші жіночі вищі навчальні заклади. Значних змін зазнали зміст, форми і методи навчання. Професійно-технічна освіта переживала певні труднощі. Не вистачало підручників і навчальних посібників із спеціальних предметів, не було висококваліфікованих учителів, недостатнім було матеріально-технічне забезпечення. У цілому цей напрям освіти розвивався повільно і не задовольняв потреби промисловості і сільського господарства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ведомости о читаемых предметах числе учащихся окончивших курс учебы в высших и средних учебных заведениях округа. 1835 - 1856 гг. // ЦДІАК України. Ф. 707. (Управление попечителя Киевского учебного округа). Оп. 22. Спр. 264. 27 арк.
2. Ведомость об открытии в 1847 году в с. Черняхове Киевского уезда церковно - приходского училища и количестве учащихся. 1847 г. // Центральний державний історичний архів України (ЦДІАК України) у м. Києві. Ф. 127. (Киевская духовная консистория). Оп. 959. Спр. 9. 10 арк.
3. Высочайше утвержденный Устав учебных заведений подведомых Университетам 1804 г. Ноября 5. // ПСЗРИ-1 : с 1804 по 1805 гг. Санкт-Петербург: Тип. П Отд-ния Собствен. Канцелярии Его Имп. Величества, 1830. Т. 28, № 21501. С. 626.
4. Грукач В., Ткаченко О. Інститут генерал-губернаторства у Правобережній Україні: правові засади та особливості функціонування (1832 - 1914 рр.). Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М., 2017. 203 с.
5. Дело о назначении учителя Закона Божьего для Киевской первой гимназии. 24 апр. – 4 июня 1837 г. // ЦДІАК України. Ф. 712. (Киевская духовная семинария). Оп. 5. Спр. 90. 16 арк.
6. Дело о разрешении помещице Фримент открыть в г. Киеве пансион. 1832 г. // ЦДІАК України. Ф. 442. (Канцелярия Киевского, Подольского и Волынского генерал-губернатора). Оп. 64. Спр. 180. 30 арк.
7. Дело об открытии I Киевской гимназии. 8 – 9 янв. 1836 г. // ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 68. Спр. 7. 8 арк.
8. Дело об открытии монахинями в г. Бердичев девичьего пансиона. 24 сент. – 27 дек. 1833 г. // ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 65. Спр. 381. 10 арк.
9. Дело об открытии уездного и приходского духовных училищ в г. Павлолочи Сквирского уезда Киевской губернии. 1820 г. // ЦДІАК України. Ф. 712. Оп. 6. Спр. 107. 15 арк.
10. Дело об учреждении в Киеве кадетского корпуса. 1833 г. // ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 65. Спр. 395. 95 арк.
11. Дело по отношению и. о. управляющего Киевского учебного округа о взыскании следуемых училищному ведомству за содержание воспитанника I благородного пансиона А. Радзиевского 114 руб. 17 июня 1845 г. – 28 июля 1856 г. // ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 155. Спр. 402. 21 арк.
12. Доброскок І.І., Перчук О.В., Митко Хитов. Національні економіки країн: нові реалії та глобалізаційні виклики. Київ: ПП Сердюк, 2017. 967 с.
13. История Киева : в 3 т., 4 кн. Київ: Наук. думка, 1983. Т. 2 : Киев позднего феодализма и капитализма. 462 с.
14. Казьмирчук М. Г. Соціально-економічний розвиток Київської губернії (1861 - 1917 рр.). Київ: Логос, 2011. 399 с.
15. Медвідь Л. А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні: Навч. посіб. Київ: Вікар, 2003. 335 с.
16. О закрытии училищ землемеров при 1-ой Киевской гимназии с указанием числа учеников. 1840 г. // ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 6. Спр. 26. 25 арк.
17. О количестве приходских училищ Киевской губернии и числе преподавателей в них. Из сообщения директора 2-ой Киевской гимназии и училищ Киевской губернии. 24 нояб. 1843 г. // ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 9. Спр. 322. 6 арк.
18. О количестве сельских приходских училищ подведомственных Палате государственных имуществ и числе учеников и наставников в них. Из сообщения директора 2-ой Киевской гимназии и училищ Киевской губернии. 14 нояб. 1850 г. // ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 16. Спр. 556. 6 арк.
19. О количестве учеников и учителей в Киево-Подольском, Киево-Печерском, Радомысльском, Махновском, Каневском, Златопольском, Сквирском, Таращанском, Звенигородском, Черкасском, Чигиринском, Васильковском приходских училищах. 1838 г. // ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 4. Спр. 246. 44 арк.

20. Переписка с директором Белоцерковской гимназии о разрешении перевода в следующие классы учеников начальных классов здавших удовлетворительно все экзамены кроме латинского языка. 14 - 24 авг. 1849 г. // ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 15. Спр. 35. 45 арк.

21. Перерва В. Історія шкільництва в містах і селах Київщини ХІХ на початку ХХ ст. Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2008. 672 с.

22. Соловйова Т. М., Черепанов А. І. Київська губернія в першій половині ХІХ ст.: історико-правові, соціокультурні виміри. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М., 2017. 226 с.

23. Уведомление директора 1-ой Киевской гимназии о выпускниках их поведении. Список учеников прилагается. 26 июня 1837 г. // ЦДІАК України. Ф.707. Оп. 260. Спр. 4. 13 арк.

24. Устав или общее постановление Императорского Виленского Университета и училищ его округа 1803 г. Мая 18. // ПСЗРИ-1 : с 1804 по 1805 гг. Санкт-Петербург: Тип. II Отд-ния Собствен. Канцелярии Его Имп. Величества, 1830. Т. 27, № 20765. С. 610-620.

25. Циркуляр Департамента Народного Просвещения от 16 мая 1851 г. о разрешении воспитанникам окончившим благородные пансионы при гимназиях поступать на гражданскую или военную службу в другие губернии лишь в случае отсутствия вакансий в губернии где был закончен пансион. 1851 г. // ЦДІАК України. Ф. 707. Оп. 17. Спр. 21. 13 арк.

REFERENCES

1. *Vedomosti o chitaemyih predmetah chisle uchaschihsya okonchivshih kurs uchebyi v vysshih i srednih uchebnyih zavedeniyah okruga. 1835-1856 gg.* [Bulletin of the readable items the number of students who completed the course of study in higher and secondary educational institutions of the district. 1835-1856] // TsDIAK Ukraini. F. 707. (Upravlenie popechitelya Kievskogo uchebnogo okruga). Op. 22. Spr. 264. 27 ark. [in Russian].

2. *Vedomost ob otkrytii v 1847 godu v c. Chernyakhov Kievskogo uezda tserkovno-prihodskogo uchilisha i kolichestve uchaschihsya. 1847 g.* [Statement of discovery in 1847 in c. Cherniakhov Kiev district parish school and the number of students. 1847] // Tsentralniy derjavniy istorichniy arhiv Ukraini (TsDIAK Ukrainy) u m. Kievi. F. 127. (Kievskaya duhovnaya konsistoriya). Op. 959. Spr. 9. 10 ark. [in Russian].

3. *Vyisochayshe utverjdeniyy Ustav uchebnyih zavedeniy podvedomyih Universitetam 1804 g. Noyabrya 5* [The Highest approved Charter of educational institutions subordinate to the Universities of 1804. November 5] // PSZRI-1: s 1804 po 1805 gg. SPb.: Tip. II Otd-niya Sobstven. Kantselyarii Ego Imp. Velichestva, 1830. T. 28, № 21501. S. 626 [in Russian].

4. Hrukach, V., Tkachenko, O. (2017), "Instytut heneral-hubernatorstva u Pravoberezhnii Ukraini: pravovi zasady ta osoblyvosti funktsionuvannia (1832-1914 rr.)" [Institute of Governor-General in Right-bank Ukraine: legal principles and peculiarities of functioning (1832-1914)], Pereiaslav-Khmelnyskyi: FOP Dombrovska Ya.M. [in Ukrainian].

5. *Delo o naznachenii uchitelya Zakona Bojego dlya Kievskoy pervoy gimnazii. 24 apr. – 4 iyunya 1837 g.* [The case of the appointment of a teacher of the Law of God for the Kiev first school. 24 Apr – June 4, 1837] // TsDIAK Ukrainy. F. 712. (Kievskaya duhovnaya seminariya). Op. 5. Spr. 90. 16 ark. [in Russian].

6. *Delo o razreshenii pomeschitse Friment otkryit v g. Kieve pansion. 1832 g.* [The case of allowing landowner Frement to open a boarding house in Kiev. 1832] // TsDIAK Ukrainy. F. 442. (Kantselyariya Kievskogo, Podolskogo i Volyinskogo general-gubernatora). Op. 64. Spr. 180. 30 ark. [in Russian].

7. *Delo ob otkrytii I Kievskoy gimnazii. 8-9 yanv. 1836 g.* [The case of opening I Kiev gymnasium. January 8-9, 1836] // TsDIAK Ukrainy. F. 442. Op. 68. Spr. 7. 8 ark. [in Russian].

8. *Delo ob otkrytii monahinyami v g. Berdichev devichego pansiona. 24 sent. – 27 dek. 1833 g.* [The case of the opening of the nuns in the town of Berdychiv girl boarding. September 24] // TsDIAK Ukrainy. F. 442. Op. 65. Spr. 381. 10 ark. [in Russian].

9. *Delo ob otkrytii uezdnogo i prihodskogo duhovnyih uchilisch v g. Pavolochi Skvirskogo uezda Kievskoy gubernii. 1820 g.* [The case of the opening of the district and parish religious schools in the city of Pavolocha, Skvirsky district, Kiev province. 1820] // TsDIAK Ukrainy. F. 712. Op. 6. Spr. 107. 15 ark. [in Russian].

10. *Delo ob uchrejenii v Kieve kadetskogo korpusa. 1833 g.* [The case of the establishment in Kiev of the cadet corps. 1833] // TsDIAK Ukrainy. F. 442. Op. 65. Spr. 395. 95 ark. [in Russian].
11. *Delo po otnosheniyu i. o. upravlyayushego Kievskogo uchebnogo okruga o vzyiskanii sleduemiyh uchilischnomu vedomstvu za sodержanie vospitannika I blagorodnogo pansiona A. Radzievskogo 114 rub. 17 iyunya 1845 g. – 28 iyulya 1856 g.* [The case against and. about. manager of the Kiev school district for the recovery of the school department for the maintenance of the pupil of the first noble boarding school of A. Radzievsky 114 rubles. June 17, 1845 – July 28, 1856] // TsDIAK Ukrainy. F. 442. Op. 155. Spr. 402. 21 ark. [in Russian].
12. Dobroskok, I.I., Perchuk, O.V., Mytko Khytov (2017), *Natsionalni ekonomiky krain: novi realii ta hlobalizatsiini vyklyky* [National Economic Policy of Ukraine: new real world and global wiklik: monograph] / [Boholib T.M. ta in.]. Kyiv: PP Serdiuk. [in Ukrainian].
13. *Istoriya Kieva* [History of Kiev]: 4n (1983), Kyiv: Nauk. dumka, T.2: Kiev pozdnego feodalizma i kapitalizma. 462 s. [in Russian].
14. Kazmyrchuk, M.H. (2011), *Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Kyivskoi hubernii (1861-1917 rr.)* [Socio-economic development of the Kiev province (1861 – 1917 years).]. Kyiv: Lohos, 2011. 399 s. [in Ukrainian].
15. Medvid, L.A. (2003), *Istoriia natsionalnoi osvity i pedahohichnoi dumky v Ukraini: navch. Posib* [History of National Education and Pedagogical Thought in Ukraine: Teaching. manual]. Kyiv: Vikar. 355 s. [in Ukrainian].
16. *O zakrytii uchilisch zemlemerov pri 1-oy Kievskoy gimnazii s ukazaniem chisla uchenikov. 1840 g.* [On the closure of schools of land surveyors at the 1st Kiev Gymnasium with an indication of the number of students. 1840] // TsDIAK Ukrainy. F. 707. Op. 6. Spr. 26. 25 ark. [in Russian].
17. *O kolichestve prihodskih uchilisch Kievskoy gubernii i chisle prepodavateley v nih. Iz soobscheniya direktora 2-oy Kievskoy gimnazii i uchilisch Kievskoy gubernii. 24 noyab. 1843 g.* [About the number of parish schools in Kiev province and the number of teachers in them. From the message of the director of the 2nd Kiev Gymnasium and the schools of the Kiev province. 24 Nov 1843] // TsDIAK Ukrainy. F. 707. Op. 9. Spr. 322. 6 ark. [in Russian].
18. *O kolichestve selskih prihodskih uchilisch podvedomstvennyih Palate gosudarstvennyih imuschestv i chisle uchenikov i nastavnikov v nih. Iz soobscheniya direktora 2-oy Kievskoy gimnazii i uchilisch Kievskoy gubernii. 14 noyab. 1850 g.* [About the number of rural parochial schools subordinate to the Chamber of state property and the number of students and mentors in them. From the message of the director of the 2nd Kiev Gymnasium and the schools of the Kiev province. Nov 14 1850] // TsDIAK Ukrainy. F. 707. Op. 16. Spr. 556. 6 ark. [in Russian].
19. *O kolichestve uchenikov i uchiteley v Kievo-Podolskom, Kievo-Pecherskom, Radomyislskom, Mahnovskom, Kanevskom, Zlatopolskom, Skvirskom, Taraschanskom, Zvenigorodskom, CHerkasskom, CHigirinskom, Vasilkovskom prihodskih uchilischah. 1838 g.* [About the number of students and teachers in Kiev-Podolsk, Kiev-Pechersk, Radomyisl, Makhnov, Kanev, Zlatopol, Skvirsky, Taraschansky, Zvenigorodsky, Cherkassy, Chigirinsky, Vasilkovsky parish schools. 1838] // TsDIAK Ukrainy. F. 707. Op. 4. Spr. 246. 44 ark. [in Russian].
20. *Perepiska s direktorom Belotserkovskoy gimnazii o razreshenii perevoda v sleduyushchie klassyi uchenikov nachalnyih klassov zdavshih udovletvoritelno vse ekzameni krome latinskogo yazyika. 14 – 24 avg. 1849 g.* [Correspondence with the director of the Belotserkovskaya gymnasium about the permission of transfer to the following classes of pupils of primary classes who have satisfactorily created all examinations except the Latin language. August 14 - 24 1849] // TsDIAK Ukrainy. F. 707. Op. 15. Spr. 35. 45 ark. [in Russian].
21. Pererva, V. (2008), *Istoriia shkilnytstva v mistakh i selakh Kyivshchyny XIX na pochatku XX st.* [The history of schooling in the cities and villages of the Kiev region in the XIXth to the beginning of the XX century]. Bila Tserkva: Vydavets Oleksandr Pshonkivskyi, 672 s. [in Ukrainian].
22. Soloviova, T.M., Cherepanov, A.I. (2017), *Kyivska huberniia v pershii polovyni XIX st.: istoryko-pravovi, sotsiokulturni vymiry* [Kiev province in the first half of the nineteenth century: historical and legal, socio-cultural dimensions]. Pereiaslav-Khmelnitskyi: FOP Dombrovska Ya.M., 226 s. [in Ukrainian].
23. *Uvedomlenie direktora 1-oy Kievskoy gimnazii o vyipusnikah ih povedenii. Spisok uchenikov prilagaetsya. 26 iyunya 1837 g.* [The notification of the director of the 1st Kiev

Gymnasium about the graduates of their behavior. The list of students is attached. June 26, 1837] // TsDIAK Ukrainy. F. 707. Op. 260. Spr. 4. 13 ark. [in Russian].

24. *Ustav ili obschee postanovlenie Imperatorskogo Vilenskogo Universiteta i uchilisch ego okruga 1803 g. Maya 18 [Charter or general resolution of the Imperial University of Vilnius and the schools of its district in 1803 May 18]* // PSZRI-1: s 1804 po 1805 gg. SPb.: Tip. II Otd-niya Sobstven. Kantselyarii Ego Imp. Velichestva, 1830. T. 27. № 20765. S. 610-620 [in Russian].

25. *Tsirkulyar Departamenta Narodnogo Prosvescheniya ot 16 maya 1851 g. o razreshenii vospitanikam okonchivshim blagorodnyie pansionyi pri gimnaziyah postupat na grajdanskuyu ili voennuyu slujbu v drugie gubernii lish v sluchae otsutstviya vakansiy v gubernii gde byl zakonchen pansion. 1851 g. [Circular of the Department of National Enlightenment of May 16, 1851 on the permission of pupils who graduated from noble boarding schools at gymnasiums to enter civil or military service in other provinces only in the absence of vacancies in the province where the boarding school was completed. 1851]* // TsDIAK Ukrainy. F. 707. Op. 17. Spr. 21. 13 ark. [in Russian].

Одержано 10.10.2018.

УДК 929Стебницький:821.161.2,09
Шевч.:725.94](477)«195»(09)

DOI <https://doi.org/10.31470/2415-3567-2018-44-49-59>

Демуз Інна,

доктор історичних наук, доцент, завідувач
кафедри документознавства,

demuz_inna@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-5936-2386>

Researcher ID: 0009685

Державний вищий навчальний заклад
«Переяслав-Хмельницький державний
педагогічний університет імені Григорія
Сковороди»,

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-
Хмельницький, Київська обл., Україна,
08401

Demuz Inna,

Doctor of Historical Sciences,
the Head of the Chair of Document Science
Department,

demuz_inna@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-5936-2386>

Researcher ID: 0009685

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda
State Pedagogical University,

30, Sukhomlynsky Str., Pereiaslav-
Khmelnytskyi, Kyiv region, Ukraine, 08401

ШЕВЧЕНКІАНА П. СТЕБНИЦЬКОГО: ГРОМАДСЬКА ІНІЦІАТИВА ЩОДО СПОРУДЖЕННЯ ПАМ'ЯТНИКА ПОЕТУ В КИЄВІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.¹

Стаття продовжує цикл публікацій автора про Петра Стебницького (1862-1923 рр.) та його роль у формуванні так званого «українського національного проекту» в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Метою статті став аналіз шевченкіани П. Стебницького, адже відомо, що публіцист займався популяризацією та поширенням серед народних верств творів поета; сприяв появі в Російській імперії першого видання «Кобзаря» (1906-1911 рр.) – найповнішого на той час текстологічного дослідження поезій Т. Шевченка. Крім того, громадський діяч через «Благодійне товариство з видання загальнокорисних і

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених за грантом Президента України за конкурсним проектом (договір № Ф75/226-2018) Державного фонду фундаментальних досліджень.